

مهم‌ترین راهبردهای پاسخگویی به شبهات

اشاره

متن پیش‌رو سخنان حضرت آیت‌الله علیرضا اعرافی، مدیر حوزه‌های علمیه کشور است که به مناسبت دیدار معظم‌له از مرکز مطالعات و پاسخگویی به شبهات - حوزه‌های علمیه و در جمع رئیس، معاونان، مدیران، کارشناسان و محققان آن مرکز ایراد شده است. ایشان در مردادماه ۱۴۰۰ و در آستانه‌ی عاشورای حسینی در بازدیدی که از بخش‌های مختلف مرکز مطالعات و پاسخگویی به شبهات داشتند در سخنانی ضمن تقدیر و تشکر از فعالیت‌های مرکز به مهم‌ترین راهبردهای پاسخگویی به شبهات اشاره کردند.

مقدمه

«الَسَّلَامُ عَلَیْکَ يَا اَبَاعَبْدِاللهِ وَ عَلَی الْاَرْوَاحِ الَّتِی حَلَّتْ بِفِنَائِکَ عَلَیْکَ مِنْی سَلَامُ اللهِ (اَبَدًا) مَا بَقِیْتُ وَ بَقِیَ اللَّیْلُ وَ النَّهَارُ وَ لَجَعَلَهُ اللهُ اَخِرَ الْعَهْدِ مِنْی لِزِیَارَتِکُمْ اَلَسَّلَامُ عَلَی الْحُسَیْنِ وَ عَلَی عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ وَ عَلَی اَوْلَادِ الْحُسَیْنِ وَ عَلَی اَصْحَابِ الْحُسَیْنِ»

در میان توصیه‌ها و نامه‌هایی که حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) در طول سفر عاشورایی از مدینه تا کربلا انجام شد، دو سه مورد بسیار کوتاه است، اما حاوی مضامین خیلی بلندی است، یکی از آنها که مشهور هم هست این است، این دنیاشناسی و بازمانی حقیقت عالم

در این جمله کوتاه امام حسین (ع) تجلی کرده که هم یک رویکرد کلامی، فلسفی، معرفتی و عقلی دارد، هم یک رویکرد اجتماعی و سیاسی دارد و آن این است که امام به برادرشان در مدینه نوشتند: «أَمَّا بَعْدُ فَكَأَنَّ الدُّنْيَا لَمْ تَكُنْ وَ كَأَنَّ الْآخِرَةَ لَمْ تَزَلْ وَالسَّلَامُ» (ابن قولویه، کامل الزیارات، ص ۷۵) یک جمله است ولی تمام داستان عاشورا در این جمله و در این تابلوی جذاب و زیبا جلوه گر شده است. برادر که نامه من خطاب به توست، بدان که دنیا آن قدر ناچیز و کوچک است که گویا هیچگاه اصلاً در جهان هستی پیدا نشده است. در فیلم‌هایی که درست می‌کنند کره زمین را با منظومه شمسی و کهکشان راه شیری مقایسه می‌کنند؛ بعد هم در مجموعه‌ای می‌آید که بیست میلیارد سال نوری تا حالا کشف شده است. این دنیا و زمین چیست؟ در برابر آن بیست میلیارد سال نوری یک نقطه هم نیست. حالا اینها همه‌اش دنیای مادی است. وقتی به آخرت و جهان غیب و عالم ملکوت برویم همه این بیست میلیارد سال نوری، یک نقطه هم به حساب نمی‌آید. «فَكَأَنَّ الدُّنْيَا لَمْ تَكُنْ» و آخرت هم آن قدر مشرف و عظیم است که گویا هیچگاه زایل نشده است. این حقیقت عاشورا است. آنهایی که در عاشورا جان‌فشانی کردند می‌فهمیدند که این عمر و این سرمایه و این امکانات، اگر دنیایی باشد هیچ ارزشی ندارد، وقتی ارزش پیدا می‌کند که اخروی شود. آخرتی شدن اینها به این است که در راه خدا تقدیم شود. دنیا آن قدر ناچیز است که کان الدنیا لم تکن و آخرت آن قدر عظیم است که گویا هیچگاه زایل نشده است؛ البته این یک پیام عقلی و معرفتی است. حقیقت عالم این است. دنیا شناسی و آخرت شناسی همین است. یک پیام سیاسی و اجتماعی هم دارد که نباید برای این دنیا آن ابدیت را از بین برد، آن‌طور که سپاه مقابل امام حسین انجام دادند؛ بلکه باید برای آن جهان بی‌پایان این نقطه ناچیز را فدا کرد. ما وقتی ارزش داریم که این پیام عاشورا را با دل و جان بشنویم. حوزه‌ای دارای قیمت و ارزش است که این پیام را ادراک کند؛ با همه وجود هضم کند آن پیام این است که «فَكَأَنَّ الدُّنْيَا لَمْ تَكُنْ وَ كَأَنَّ الْآخِرَةَ لَمْ تَزَلْ». بدانیم که باید جوانی‌مان و نیرو و توان‌مان را، مغز، دانش، قلم و قدم‌مان را فانی در خدا و خدمت به جامعه قرار دهیم این پیام عاشورا است و انقلاب اسلامی برای احیای این پیام است. ان شاء الله همه خادم این انقلاب و این پیام باشیم.

در اینجا لازم می‌دانم از همهٔ مؤسسات و نهادهای و شخصیت‌هایی که در کار پاسخ به سؤالات دینی و فکری و حل مشکلات دینی در ایران و جهان فعال هستند تشکر کنم. ما به‌عنوان حوزه ضمن اینکه جایگاه این مرکز را بزرگ و ارزشمند می‌دانیم برای همهٔ مؤسسات و نهادهای فعال در این زمینه چه نهادهای حوزوی در قم، چه در سایر بلاد ارزش قائلیم. کار این مرکز را بریده و مجزا از کاری که در دفتر تبلیغات اسلامی، سازمان تبلیغات، حوزه‌های خواهران و نهادهای مختلف علمی و دینی در قم و سایر بلاد انجام می‌شود، نمی‌دانیم؛ اینها همه یک کار است. برای همین تأکید بر این است که همهٔ این فعالیت‌ها باید در یک منظومهٔ واحد و جامع قرار بگیرد؛ از موازی‌کاری پرهیز شود و عمق اینها افزایش یابد؛ تأثیرگذاری اینها در حل مشکلات فکری جامعه ارتقا یابد و اعتماد دانشگاهیان و نسل جوان را، به‌طور خاص و عموم جامعه را با اتقان پاسخ و بی‌طرفی در کشف حقیقت و ارائهٔ حقیقت جلب کند. ما این اطمینان را به همهٔ مشتریان این مرکز و سایر مراکز پاسخگویی می‌دهیم که ما حق را می‌بینیم؛ حقیقت را دنبال می‌کنیم؛ در صدد کشف واقعیت‌ها و ارائهٔ آنها به مردم عزیز و جامعه هستیم. محققان ما امنای مردم در شناخت اسلام و ارائهٔ حقایق دین به جامعه هستند. بشر برای اینکه از این عالم خاکی به جهان قدسی پر بکشد و در دام این عالم مادی نیفتد نیاز به دستگیری دین و حقایق الهی دارد. در این مسیر ممکن است گره‌هایی پیدا شود. سؤالاتی پیدا شود و شبهه‌هایی به وجود بیاید یا افکنده شود. کار ما این است که خس و خاشاک را از جلوی فکر و معرفت بشر برداریم. این کار باید عالمانه، محققانه، بی‌طرفانه، حق‌جویانه و دلسوزانه باشد. این راهی است که باید محققان ما و حوزه‌های علمیه برای گره‌گشایی از مسیر فکر و معرفت بشری طی کنند؛ از این جهت ما به‌عنوان امنای مردم و جامعه در ایران و جهان این اطمینان را می‌دهیم که کار ما بر منهج درست علمی و اجتهاد استوار باشد. کار ما از سر حقیقت‌جویی و حقیقت‌خواهی و اشفاق انجام پذیرد و جز خدمت به جامعه، فکر و معرفت چیز دیگری نخواهیم. حوزه خادم جامعه و مردم بوده و هست و خواهد بود. تولید علمی آن، نظریه‌پردازی آن، فعالیت فرهنگی و تبلیغی آن، تلاش علمی برای شناخت نیازها پرسش‌ها و شبهه‌ها برای پاسخگویی همه به خدمت به مردم برمی‌گردد و ان‌شاءالله این مجموعه هم در این مسیر قدم خواهد برداشت و پیمان ما و شما دوستان،

برنامه پنج ساله مرکز مطالعات و پاسخگویی است که برآمده از دهها طرح و سندی است که در مدیریت حوزه در این سالها نگارش شده و به تصویب مراجع تصویبکننده و ازجمله شورای عالی رسیده است و هدایتگر حرکتهای علمی ما آن اسناد و راهبر کلان، معاونت پژوهش و عملیات هم به دست شما دوستان عزیز است. امیدواریم براساس همه آن نکات و برخی نکاتی که مورد تأکید قرار میگیرد، ما شاهد پویایی و نوزایی و رشد و ارتقای مستمر این مجموعه باشیم.

خدا را شکر در این فاز جدید به رغم ناداریها و تنگناها و سختیها با روحیه جهادی، انقلابی و علمی، شما دوستان تلاش کردید و دستاوردهای خیلی خوبی داشتید. هم در قلمروی تولید پاسخ، هم در قلمروی ابزارها و شیوهها و بهکارگیری فناوریها ازجمله ویکیپاسخ و تلویزیون اینترنتی و سایر شیوههایی که ابداع کردید. بهخاطر همه اینها از شما دوستان سپاسگزارم. امیدوارم مدیران حوزه هم این مرکز را مهم بشمارند و تلاش کنند باسرعت در حد توانشان گرههای اداری و اجرایی اینجا را باز کنند و بتواند باسرعت بیشتر پیش برود. من چند مطلب را فهرستوار مرور و یادآوری می‌کنم:

۱. میثاق ما و این مرکز مثل سایر بخشهای مرتبط با مدیریت حوزه اسناد بالادستی، برنامه پنجساله و پیوستهایی است که در احکام تقدیم شده و مباحثاتی که امسال در آغاز سال با همه بخشها داشتیم. اینها مجموعه‌ای از اسناد و برنامه‌های راهنما و راهبر حرکت این مجموعه هست که بسیاری از چیزهایی که اینجا گفته شد منطبق بر همانها است؛ البته آنچه هم در این اسناد و برنامه‌ها آمده، برآمده از خود مجموعه است. جمع‌بندی شده، یک گفتگویی انجام شده و نهایتاً ابلاغ شده و همه اینها نهایتاً در برنامه پنج ساله خود این مرکز می‌آید که فرمودند شروع شده است؛ بنابراین میثاق ما یک برنامه پنج ساله مبتنی بر مجموعه اسناد و برنامه‌ها است و تقاضای من این است که همین برنامه پنجساله متقن طراحی شود و نیز جایی که لازم است اصلاح و تکمیل شود و همه بخشها هم برآن ریل حرکت کنند؛ اگر هم چیز جدیدی لازم بود، همیشه برنامه باز است برای اینکه اصلاح و تکمیلی انجام شود.

۲. یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در رشد و تطوّر و تحوّل علوم و دانشها، پرسشها

به‌ویژه پرسش‌های عالمانه، پیچیده، منطقی و شبهه است. پیش‌ران تطوّر و تحوّل علوم، پرسش‌های دقیق و فنی و شبهه‌های جدی است. اینها چیزی است که علوم را پیش می‌برد. دانش‌ها را دچار چالش می‌کند؛ آن چالش متفکران را به اندیشه وامی‌دارد و در پرتوی این اندیشه ناظر به سؤال و شبهه، علم تطوّر و تحول پیدا می‌کند. این پرسش‌ها و شبهات هم طبعاً خودشان برآمده از تطوّر است که در علوم دیگر، معیشت، معرفت و زندگی بشر رخ می‌دهد. واقعاً ما این مرکز را و رصد و مطالعات و طبقه‌بندی سؤالات و تحلیل درست سؤالات علمی و شبهه‌ها را، این منظومه‌ای که اینجا تولید می‌شود را با این نگاه ارزیابی می‌کنیم که این پیش‌ران باشد و بر تحقیقات و دانش‌ها و علوم اسلامی پرتو بیفکند و آنها را متحول کند و پیش ببرد. خیلی از تولیدات علمی هم ناظر به همین سؤالاتی بوده که در تاریخ پیدا شده از «الذریعه» و «اعیان‌الشیعه» که مشهور است تا برسد به بسیاری از کتاب‌ها این‌طور است که آنچه که منشأ نگارش و تحقیق جدید شد یک شبهه‌ای است که کسی آن را آورد روی میز علم و تحقیق و دانشمندی یا دانشمندانی را به حرکت وا داشت و کاروان علم را پیش برد و سرعت بخشید. سؤالات فنی و پرسش‌های پیچیده و شبهات را به‌عنوان یک منبع مولد علم و نقطه عزیمت تحول علوم نگاه کنید و فراوری کنید و در بدنه تولید علم حوزه منعکس کنید.

این یک رسالت جدید است که من دارم برای شما عرض می‌کنم. این برنامه به این شکل قبلاً نبوده است شما باید بگویید به این استاد درس خارج، به آن مرکز پژوهشی، به آن پژوهشگر بگویید، یک چنین مطلب اساسی در حوزه حقوق اسلامی مطرح است. در حوزه تربیت اسلامی و حوزه کلام مطرح است و این نیاز دارد که درس راه بیفتد و جریان علمی ایجاد شود و علم شما تحول پیدا کند؛ بنابراین شما باید تلنگر بزنید به جریان‌ها و کاروان‌های علمی که بیایند پاسخگوی این مباحث شوند نه به شکلی که ما الآن خواهیم یک صفحه جواب دهیم یا یک برنامه مدیای قشنگ طراحی کنیم؛ بلکه به‌عنوان یک سطح عمیق‌تری که باید کاروان علم پیش برود و تولید علم و نظریه شود. اینجا می‌تواند نقطه عزیمت تولید علم، نظریه‌پردازی و توسعه و تطوّر در حوزه‌های دانشی و علمی اسلامی باشد. این یک تیتَر است که پشت سرش خیلی مطلب است. منتهی آن چیزی که اینجا را

رصد و تحلیل می‌کند و جواب می‌دهد اگر مجهز به این نگاه و این رویکرد باشد از همین‌ها یک فراوری دیگری هم می‌کند برای اینکه به پژوهش بدهد؛ این خیلی مهم است. همین الحادی که امروز بحث شد در الحاد نوین که برآمده از تطورات فلسفی غرب و تطورات فناوری و علمی غرب است مباحث تازه‌ای پیدا شده و این اگر به دست آیت‌الله فیاضی یا گروه فلسفه مؤسسه برسد، ممکن است موجب تحولات علمی شود. یا در نظامات حقوقی و فکری ممکن است یک حرف‌هایی پیدا شود که فقیه را به نوآوری‌هایی وا دارد؛ بنابراین شما می‌توانید پیش‌ران یک تحول و تطوّر علمی باشید؛ البته آدم‌های سطح بالا و تراز بالایی می‌خواهد که الحمدلله هستی و می‌شود در آینده بیشتر به این توجه کرد.

۳. اینجا یک رصد پیشگیرانه و پیش‌بینی‌ها و آینده‌پژوهی هم می‌تواند در شبهه داشته باشد. نکته‌ای که رهبری هم این را از من مطالبه کردند؛ من هم خدمتشان گفتم اگر بشود در جاهایی حدس زد و پیش‌بینی کرد و پیش‌دستی کرد در ارائه نظریه و پاسخ، ریشه را می‌خشکاند و نمی‌گذارد یک شبهه بیاید و اذهانی را آشفته کند تا بخواهیم آشفتگی را بزداییم. زدودن آن آشفتگی دشواری دارد، ولی اگر پیشاپیش نشان دهیم که تفکر اسلامی و عمیق ما، این را پیش‌بینی می‌کند و این هم راه‌حل‌های مسئله است در آن صورت مشکلی نخواهیم داشت. حالا نمی‌خواهم وارد مثال شوم. از این تطوراتی که در علوم و فناوری رخ می‌دهد، خیلی می‌شود مثال زد که شاید از ناحیه آن در آینده حرف و سؤال و شبهه‌ای پیدا شود.

۴. عرضه پاسخ به شبهه یا سؤال باید یک عرضه عالمانه و اقناع‌کننده باشد. باید گفتمان‌سازی کرد تا در پرتوی گفتمان این شبهات را رفع و رجوع کرد؛ البته حل برخی از شبهات در گروهی واقعیت‌های اجتماعی فرهنگی و سیاسی است و دست ما و شما نیست. وقتی انقلاب آمد خیلی مشکلات را حل کرد. حالا که مشکلات اقتصادی داریم خیلی شبهات پیدا می‌شود حلش هم به این سادگی نمی‌شود؛ چون با واقعیت‌ها گره خورده است. حالا با واقعیت‌های خارجی کاری نداریم؛ ولی یک گفتمانی که بخواهد اقناع کند باید هنرمندانه و متناسب با ادبیات روز باشد و ده‌ها نکته ظریفی که لازم است در گفتمان قانع‌کننده باشد؛ بنابراین گفتمان عالمانه و اقناع‌کننده باید اقتضائاتش را به دست بیاورد. محققان و همکاران همه آنها را درک و فهم کنند و براساس یک طرح و توصیه‌هایی دانشمندان بیایند به پاسخ بپردازند.

۵. بهره‌گیری از هوش مصنوعی یک امر ضروری است ما این کار را شروع کردیم. سه چهار سال است با کمک‌های شخصی بنده و خیرین این طرف و آن طرف، حرکت بزرگی در هوش مصنوعی و اجتهاد یا هوش مصنوعی و فقه آغاز شده است و یک جریان بزرگی است. آینده نشان خواهد داد که چقدر راه اجتهاد را تسهیل می‌کند. کارهای مرکز را هم به صورت یک پروژه تعریف کنید. به دوستان مسئول می‌گویم بیایند مجموعه کار را ببینند من هم کمک خواهم کرد. برای اینکه آن ظرفیت هوش مصنوعی به این کار رصد و مواجهه‌هایی بیاید که شما دارید.

۶. اینجا هم صف است هم ستاد است. یک جاهایی که کسی کاری انجام نمی‌دهد اینجا صف است تولیدکننده است و این جایگاه محفوظ است و می‌ماند؛ اما یک جایگاه مهم ستادی دارد که آن را هم در ساختار ما باید پیش‌بینی کنیم. به همین شکلی که در بانک اطلاعات دوستان گفتند دارند جمع می‌کنند. مراکز و مؤسسات و دفاتر مراجع. جاهای مختلفی که به این مقولات می‌پردازند. چه پاسخ به سؤال، چه حل شبهات و مشکلات علمی، رده‌بندی شود؛ از ما این توقع می‌رود که اینجا یک طرح جامع داشته باشیم. بعد از اینکه بانک اطلاعاتی تشکیل دادیم و مؤسسات و مراکز درون مدیریت یا پیرامون حوزه یا برون حوزه همه شناسایی شد حتماً با هماهنگی‌هایی که معاونت پژوهش می‌کند و اشرافی که دارند باید یک نقشه جامع داشته باشید و توزیع مسئولیت کنید. تفاهم‌نامه و قرارداد هم تنظیم کنید. مخصوصاً تأکید بر آن قطب‌ها دارم تقسیم کار شود، شما محور این ده تا قطب هستید، محور پاسخگویی به این حوزه‌های دانشی یا شبهه هستی و احیاناً مراکز بیرونی که با ما از نظر ساختاری ارتباط دارند یا ندارند؛ حتماً باید به این نقشه جامع برسید مبنی بر توزیع کار و واسپاری مسئولیت‌ها، جاهایی که الزام قانونی می‌توانید بکنید الزام می‌کنیم جاهایی هم که نمی‌توانید الزام کنید، توافق‌های بین سازمانی انجام می‌گیرد.

۷. به ظرفیت‌های درون حوزه توجه شود، اساتید حوزه، پایان‌نامه‌ها، مجلات، مؤسسات و درس‌های خارج همه ظرفیت‌های شماست. درس خارج که می‌گوییم به این دلیل است که غیر از خارج علم اصول، دروس تحقیقی غیرفقه و اصول هم راه‌اندازی شده است. سه تا درس الآن رسمیت دارد. درس فلسفه آقای غلامرضا فیاضی و کلام آقای علی ربانی‌گلپایگانی و مهدویت آقای نجم‌الدین طبسی. این آیین‌نامه تهیه شد، بعد از چهار سال که کار شد، الآن راه‌اندازی شد، این درس‌های خارج حوزه، ظرفیت شماست. مهم این است که بتوانید نظام موضوعات و اولویت‌ها بدهید و رایزنی کنید و کار را جلو ببرید. معاونت پژوهش

حوزه نیز باید از طراحی و اجرای اینها حمایت کنند؛ بنابراین بهره‌گیری از ظرفیت‌های بسیار متنوع در حوزه و حوزه آزاد و نیروهایی که حاضرند بدون هیچ‌مزدی کار کنند، انجام شود. دوستان در دفتر فقه معاصر بیست درس خارج فقه معاصر راه‌انداخته‌اند. ده جلد کتاب الآن آماده است. این کار را رهبری که دیدند پسندیدند؛ شما این کار را هر چه لازم بود کمک کنید. اینها همه برای شما ظرفیت است؛ حتی اگر شبهه‌ها را طبقه‌بندی کنید و هرچند تا را در یک قلمرو قرار دهید می‌شود یک درس خارج برایش راه بیفتد آن وقت بررسی شود. یا ده تا پایان‌نامه نوشته شود. مجلات واداشته شوند برای اینکه بیایند پیرامون آن حرف بزنند. این از نکات مهمی است که ان‌شاءالله توجه دارید و خواهید داشت.

۸. نگاه بین‌المللی و تنوع زبانی هم بسیار مهم است که امید است این کار با جدیت آغاز گردد.

۹. تلویزیون اینترنتی پاسخ را باید تقدیر کرد و امیدواریم باقوت و دقت کار را پیش ببرید.
 ۱۰. ویکی‌پاسخ هم از کارهای جدید و جذاب‌تان است. از دوستان فعال و خوش‌فکر و جوانی که وارد این مسئله شده‌اند تشکر می‌کنم، امیدواریم این ویکی‌پاسخ واقعاً یک ویکی بین‌المللی جاافتاده و مرجع در سراسر دنیا شود؛ برای شناخت اسلام و پاسخ به آنچه متوجه اندیشه الهی و دینی و اسلامی می‌شود. با این نگاه بلند پایه‌ریزی کردید، تشکر می‌کنم. امیدوارم تقویت شود. آنچه در اینجا مهم است علاوه بر قوت علمی و مرجعیت علمی که باید اینجا حرف داشته باشد که مهم هم هست، آن نگاه هنری است که الآن آغاز شده و ان‌شاءالله علم و هنر باهم بتواند در اقناع جامعه و پیشبرد کار مؤثر واقع شود.

۱۱. شورای سیاست‌گذاری مرکز و گروه‌ها را جدی بگیرید، مرتب تشکیل دهید و در آنجا به‌عنوان یک جایگاهی که سیاست می‌گذارد و هماهنگ می‌کند، ممکن است از نهادها و مراکز دیگر به‌ترتیب آنجا بیایند و دعوت شوند.

۱۲. در بخش گروه‌های علمی مرکز، وجود گروه فقه هم ضروری است که باید باشد و تقویت شود.

«والسلام علیکم ورحمة الله و برکاته»